

Arab xalifaligi

Shirinqulova Maftuna

Denov tadbirkorlik va pedagogika institutining tarix yo'nalishi talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada Arab xalifaligining tashkil topishi haqida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: muslim, tabelik, Makka, Madina

Qadimda Arabiston yarim orolida yashab kelayotgan arablar *Somoniy* qavmiga mansubdirlar. Arablarda VII asr boshlarida siyosiy tarqoqlik nihoyatda kuchaydi. Arabistonda sodir bo'lgan bunday ijtomoiy va siyosiy vaziyat, mamlakatning birlashuviga olib keldi. Bunday harakatlar -ning asosiy tarfdori bo'lib, shaharlarning savdogar va hunarmand aholisi ko'tarildi. Bu harakat buyuk va birdan-bir haq yo'l – yagona e'tiqodga da'vat qilishdan boshlandi. Bu yakkaxudolik dini bo'lib, tarixda u "itoat", "tabelik" va "bo'yin egish" m'nolarini anglatuvchi "islom" nomi bilan shuhrat topadi. Buyuk va yagona tangri – Ollohning Yerdagi rasuli sifatida Arabistonning yirik markazi Makka shahrida duntoga kelgan Muhammad binni Abdulloh (570-632) bu harakatga rahnamolik qiladi. Islomni qabul qilib, Rasulullohga ergashgan uning izdoshlari O'zlarini "muslim" (musulmonlar) ning xudo oldida teng ekani, rizq-ro'zni barchaga Yaratguvhining o'zi yetkazib berishi hamda jamiyatda adolatsizlik barham topishi haq ekanini targ'ib etadilar. Dastavval o'z ona shahrida muvaffaqiyat qozona olmagan Muhammad 622-yil 16-iyulda Makkadan Madina shahriga hijrat qilishga majbur bo'ladi. Xuddi shu kundan boshlab musulmon Sharqida qabul qilingan hijriy yil hisobi boshlanadi. Shunday qilib, islom bayrig'i ostida Makka shahrida boshlagan *tavhidlik dini* targ'iboti Madinaga ko'chadi va bu shahar kurashning markaziga aylanadi. Muhammad vafot etgach, avval Abu Bakr (632-634), so'ngra Umar (634-644), Usmon (644-656) va Ali (656-661) lar "xalifa", ya'ni "o'rinbosar" deb e'lon qilinadi. Ular hukmronlik qilgan davrda Arabiston islom dini to'la g'alaba qozonib, tarixda ilk bor o'ta markazlashgan musulmon davlati – Arab xalifaligi tashkil topadi. Misr, Suriya, Falastin, Iroq, Vizantiya va Eron bo'ysundirilib, islom jahon dinlaridan biriga aylandi. Shuni ta'kidlash o'rinliki, arab qabilalarining islomni qabul qilib, siyosiy jihatdan yagona hokimiyatga birlashuvida islom islom aqidalari, e'tiqod talablari, shariat ahkomlari, huquqiy va axloqiy me'yorlarni o'z ichiga qamrab olgan yangi mafkuraviy boy va o'ta nodir manbai – Qur'oni Karimning ahamiyati nihoyatda buyuk bo'ldi. Ko'p mamlakatlar bo'ysundurilib,

behisob o`ljalariga ega bo`lgan Arab xalifaligi harbiy yurushlarni G`arb va Sharqqa tomon kengaytishga harakat qiladi.

651-yili arabalar jangsiz Marv shahrini egallaydilar. Bu yerda o`rnashib olgach, arablar Amudaryodan shimolda joylashgan boy viloyatlarni bosib olishga tayyorgarlik ko`radilar. Movarounnahrni zabt etishning boshlanishi. Amudaryodan shimolda joylashgan yerlarni arablar Movarounnahr, ya`ni “daryoning narigi tomoni” deb ataganlar. Hozirgi Afg`onistonning shimoliy, Eronning shimoli-sharqiy qismi hamda Janubiy Turkmanistondan to Amudaryogacha bo`lgan hududlar esa Xuroson deb yuritiladi. Uning markazi Marv shahri edi. Bu viloyatni boshqarish uchun maxsus noib tayinlanib, u Marvda turar edi. Movarounnahrda bo`lgan hujumlar Xuroson noibi tomonidan uyushtirilar edi. Arablar Movarounnahrda datlab uni bosib olish emas, balki harbiy jihatdan tayyorgar ko`rish, mahalliy hukmdorlarni sinash maqsadida yurish qiladi. Movarounnahrda ilk bor hujumlar 654-yilda *Maymurg`* va 667-yilda *Chag`aniyondan* boshlanadi. Narshaxiyning yozigacha, 673-yilning kuzida xalifa Muoviya I (661-680) farmoni bilan Ubaydulloh ibn Ziyod Amudaryodan kechib o`tib, Buxoro muzofotiga bostirib kiradi. Poykand va Romitoni egallab, Buxoro sharifini qamalga oladi. Yordamga kelgan turklar va buxoroliklarning birlashgan qo`shinlari jangda arablardan yengiladi, *bir lak* (yuz ming) dirham hajmda boj to`laydi. Bojdan tashqari arablar to`rt ming asir, qurol, kiyim-kechak, oltin va kumush buyumlardan iborat ko`p o`ljalar bilan Marvga qaytadilar.

Oaradan uch yil o`tgach, Xuroson noibi Said ibn Usmon boshliq arab qo`shinlari yana Buxoroga bostirib kiradilar. Sug`d, Kesh va Nasaf viloyatlaridan yordamga kelgan bir yuz yigirma mingli harbiy kuchga suyanib Buxoro malikasi dushman bilan jang qilish uchun o`z qo`shinini safga tortadi. Biroq, sug`dliklar vahimaga tushib Buxoroni o`z taqdiriga tashlab, jang maydonidan chiqib ketadilar. Natijada malika katta boj to`lab, malikazoda va dehqon aslzodalardan 80 nafarini garovga berib, yana sulh tuzishga majbur bo`ladi. Said ibn Usmon Buxorodan Samarqand sari qo`shin tortadi. Bir oydan oshiqroq davom etgan jangda sug`dliklar qahramonona qarshilik ko`rsatadilar. Said ular bilan sulh tuzib, kelishishga majbur bo`ladi. Samarqanddan u o`ljalar bilan bir qatorda 30 ming nafar asir olib qaytadi. Yo`l-yo`lakay u Termiz shahrini egallaydi.

Xulosa. Shunday qilib, arablarning Movarounnahrda tomon qilgan dastlabki yurishlari aslida ayrim sarkardalarning boylik orttirish maqsadida o`zboshimchalik bilan amalga oshirgan talonchigidan iborat edi. Natijada, Movarounnahrning bir qator viloyatlari talanib, vayron etiladi.

Shubhasiz, arablarning talonchilik yurishlariga qarshi kurashish maqsadida Movarounnahrning mahalliy hukmdori o`rtasida harbiy ittifoq tuzish uchun urinishlar bo`lgan. VII asrning 80-yillari boshlarida ular hatto Sirdaryo etagida Xorazm yaqinidagi shaharlardan birida bir necha bor to`planadi. Biroq, o`zaro siyosiy nizolarni to`xtatish, xalifalikka qarshi birlashib kurashish to`g`risidagi ularning sa`yi harakatlari amalgam oshmadi. Chunki Movarounnahrning siyosiy tarqoqligi hamda mahalliy hokimlar o`rtasida nizolar bunga halaqit beradi. Bunday vaziyatdan esa arab lashkarboshlari ustalik bilan foydalanadilar.

Foydanilgan adabiyotlar:

1. Байбаков А. Валютные осколки халифата // Коммерсантъ Деньги : журнал. — 1 avgust (Andoza:Бсокр). — Andoza:Бсокр.
2. Беккин Р. И. Золотой динар — вызов мировой финансовой системе или утопия? // Проблемы современной экономики : журнал. — Andoza:Бсокр. — Andoza:Бсокр. — ISSN 1818-3395.
3. Большаков О. Г.. История халифата. В 4 т., М., 2002 — 294 bet. ISBN 5-02-017376-2.
4. Nazirov, B., & Bozorov, K. (2023). ACHIEVEMENTS OF UZBEK FOOTBALL IN THE YEARS OF INDEPENDENCE: ANALYSIS AND RESULTS. *International Bulletin of Applied Science and Technology*, 3(3), 443-450.
5. Nazirov, B., & Qalandarova, M. (2023). XUNNLAR TARIXI: TAHLIL VA NATIJALAR. *Евразийский журнал социальных наук, философии и культуры*, 3(2), 197-202.